

Kulturmiljöutredning till detaljplan - Backa säteri
Nödinge Stommen 1:261 m. l., Ale kommun

2021-09-01

BESTÄLLARE

Ale kommun

Beställarens kontaktpersoner:

Karin Svensson (Ale kommun)

Pauline Sandberg (Ramboll)

KONSULT

WSP Sverige AB

411 40 Göteborg

Besök: Ullevigatan 19

Tel: +46 10 7225000

WSP Sverige AB

Org nr: 556057-4880

Styrelsens säte: Stockholm

www.wsp.com

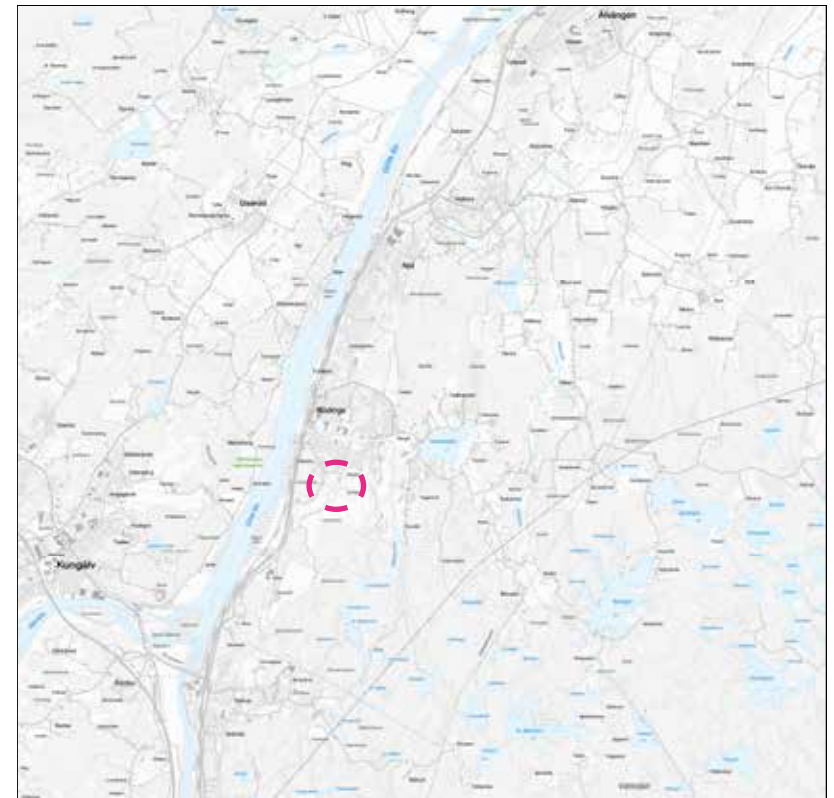
PROJEKTGRUPP WSP

Författare

Bebyggelseantikvarie Adam Augustsson

 Planområde

Innehåll

INLEDNING	4
FÖRUTSÄTTNINGAR	6
ÖVERGRIPANDE HISTORIK	9
KARAKTÄRSOMRÅDEN MED VÄRDEBÄRARE.....	19
Säteriområdet	20
Odlingslandskap och stenåldersbygd.....	32
Odlingslandskap kring Denofaområdet.....	34
Golfområde	36
REKOMMENDATIONER FÖR LANDSKAPET	38
REKOMMENDATIONER FÖR SÄRSKILT VÄRDEFULLT OMRÅDE	40
KÄLLFÖRTECKNING	43

INLEDNING

Backa säteri är en kommunalt betydelsefull kulturmiljö, som en av tre utpekade herrgårdar i kommunens bebyggelseinventering (övriga är Kilanda och Livered).

De största värdena i området är kopplade till byggnaderna. Mangårdsbyggnadens stomme i två våningar i timmer härstammar från 1700-talet. Som spår av en omfattande upprustning på 1870-talet märks huvudbyggnadens fasader med liggande spontpanel och rödmålade T-postfönster samt flera då nyuppförda byggnader i form av stall, sädesmagasin och trädgårdsmästarbostad.

Ett brukat odlingslandskap är idag begränsat till landskapet i söder. De nära omgivningarna kring säteriet upptas av golfbanor och bostadsbebyggelse.

Den samlade bebyggelsemiljön från främst 1870-talet utgör tillsammans med äldre vägnät, ädellövskog, stenmurar och odlingslandskap en intresseväckande miljö som kan bli en resurs i utvecklingen av området.

Syfte

Syftet med utredningen är att i ett tidigt skede få kunskap om förutsättningarna för planerad bebyggelseutveckling med avseende på områdets kulturmiljövärden.

Inom fastigheterna Nödinge-Stommen 1:261 m.fl. arbetar kommunen med en detaljplan med syfte att möjliggöra för ett nytt bostadsområde och eventuellt förskola, ett nytt klubbhus till golfanläggningen i området samt utveckling av miljön runt Backa säteri.

Området för detaljplanen omfattar en kulturhistoriskt intressant miljö i form av Backa säteri med närområde som pekats ut i tidigare kulturmiljöutredningar i kommunen.

Metoder och upplägg

Utredningens metoder består av text- och kartanalys samt okulär inventering vid platsbesök. Tidigare utredningar ligger också till grund för både byggnaders och landskapets historik och beskrivning. Med utgångspunkt i rektifieringar av historiska kartor har områdets utveckling kunnat följas, vilket gett svar på vilka historiska spår från olika tider som finns kvar i området. Genom platsbesök

och registrering i GIS-appen Collector har lämningar och strukturer idag kunnat stämmas av mot de historiska förhållandena. Byggnader inom planområdet har inventerats, registrerats och värderats enligt ett förbestämt formulär i Collector.

Resultatet är ett visuellt tillgängligt underlag av områdets kulturmiljö kvaliteter. Beskrivningar av kulturhistoriska värden och kulturhistoriskt innehåll förmedlas i kartor med olika skrafferingar samt i kortfattade texter och fotografier.

Kulturhistoriskt värde

Som utgångspunkt används Riksantikvarieämbetets definition av kulturhistoriskt värde; ”de möjligheter materiella och immateriella företeelser kan ge vad gäller att inhämta och förmedla kunskaper om och förståelse av olika skeenden och sammanhang – samt därigenom människors livsvillkor i skilda tider, inklusive de förhållanden som råder idag.”

Karaktärsområden

Landskapet redovisas i form av karaktärsområden. Inom varje karaktärsområde redovisas kulturmiljövärden i landskapet, bebyggelsen, i vägar och i grönskan.

Rekommendationer

Rapporten avslutas med rekommendationer som kan användas i planarbetet. Rekommendationerna är framtagna på olika nivåer och för olika områden kring säteriet.

Tidigare utredningar

Befintliga kommunala och regionala kunskapsunderlag utgörs av handlingar nedan. Övriga källor listas i källförteckningen längst bak i dokumentet.

- Kulturminnesvårdsprogram för Ale kommun, Ale kommun 1986
- Kulturhistorisk bebyggelseinventering, Ale kommun - Kultur i arv, Preliminärt urval/ Förslag, Västarvet 2007.
- Kulturarvsplan Ale kommun, Ale kommun 2007.
- Kulturhistorisk utredning Södra Nödinge Denofaområdet, Västarvet 2013.
- Gällande detaljplaner, hämtad från karta. ale.se: Plan 244 - Golfbana vid Backa säteri.

FÖRUTSÄTTNINGAR

Plan- och bygglagen

I Plan- och bygglagen hanteras kulturvärden genom förvanskningförbudet, varsamhetskrav, prövning av lokalisering samt avvägningarna mellan allmänna och enskilda intressen.

Förbud mot förvanskning (PBL 8 kap. 13 §)

Byggnader och bebyggelseområden som anses vara särskilt värdefulla från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas enligt 8 kap. 13 § Plan- och bygglagen.

Om en väsentlig egenskap går förlorad eller om områdets särart/karaktär väsentligt ändras sker en förvanskning. För att undvika en förvanskning måste därför bärande karaktärsdrag, egenskaper och särarter identifieras och pekats ut. Dessa ska skyddas och ligga till grund för val av eventuella åtgärder, så att det kulturhistoriska värdet inte ska minska. Förvanskningförbudet gäller alltid, och ska följas av alla, såväl kommunen som fastighetsägare m.fl. Förvanskningförbudet ska tillämpas vid alla åtgärder som berör miljön.

Varsamhetskrav (PBL 8 kap. 17 §)

Varsamhetskravet i PBL gäller alla byggnader och innebär att hänsyn ska tas till byggnadens karaktärsdrag. Det kan avse sådant som byggnadsmate-

rial, takutformning, färgsättning, form och byggnadens samspel med omgivningen. Det handlar inte bara om trohet mot originalets utseende, utan även mot den teknik och material med vilket det har åstadkommit.

PBL 2 kap.

Prövning enligt 2 kap PBL avser lokaliseringen, det vill säga markens lämplighet för en åtgärd. Som ett allmänintresse är kulturmiljöperspektivet en central och ibland avgörande aspekt för lämpligheten att bebygga ett markområde. I 6 § anges att bebyggelse och byggnadsverk ska utformas och placeras på den avsedda marken på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till stads- och landskapsbilden, natur- och kulturvärdena på platsen och intresset av en god helhetsverkan.

Kommunens ansvar

Kommunen har enligt lagstiftningen ett särskilt ansvar vid planläggning i särskilt värdefulla miljöer. Det är kommunens ansvar att det allmänna intresset bevakas och prioriteras. Kommunen har även ett uttalat ansvar att skydda de särskilt värdefulla kulturmiljöerna vid planläggning. Detta innebär att kommunen inte ska utarbeta en detaljplan som skadar den särskilt värdefulla kulturmil-

jön och ska även besluta om lämpliga bestämmelser som garanterar ett fullgott skydd för miljön.

Utformningsbestämmelse

När det finns särskilda skäl, exempelvis höga natur- eller kulturvärden på platsen, har kommunen möjligheten att i detaljplan reglera en ny byggnads utformning med en utformningsbestämmelse som betecknas på plankartan med bokstaven f.

Vad kan regleras med utformningsbestämmelse?

Med utformningsbestämmelser kan kommunen reglera delar på byggnadsverk som exempelvis takutformning, takkupor, fönstersättning, bur-språk, verandor och balkonger. Kommunen kan också reglera material och färgsättning på till exempel fasad, tak eller på specifika byggnadsdelar. Det går även att reglera fasadutsmückning.

Källa: PBL 4 kap. 16 § samt PBL Kunskapsbanken

Kulturmiljölagen

Kartan visar fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar som finns registrerade i närområdet. Lämningar inom eller angränsande till planområdet är markerade särskilt.

Allmänt om fornlämningar

En fornlämning är enligt 2 kap kulturmiljölagen (1988:950) en lämning efter människors verksamhet under forna tider, vilken har tillkommit genom äldre tiders bruk och som är varaktigt övergiven. En fornlämning ska också ha tillkommit före år 1850. Skyddet är automatiskt enligt lagen, vilket innebär att det inte krävs något myndighetsbeslut för att en fornlämning ska vara skyddad.

En nyupptäckt fornlämning har ett omedelbart skydd. Alla åtgärder som innebär övertäckande, grävning, flytt eller annan ändring av fornlämningen kräver tillståndsprövning. Till varje fornlämning hör markområdet runt den, som har samma lagskydd som själva fornlämningen. Detta område benämns fornlämningsområde. Områdets storlek skiftar beroende på fornlämningens art och betydelse och dess läge i landskapet. Storlek fastställs av länsstyrelsen från fall till fall och aktualiseras när frågan ställs.

Område med riklig fyndförekomst

Fornlämningar i området är nästan uteslutande lämningar av stenåldersboplatser som visar på gynnsamma livsförutsättningar denna tid. En stor mängd avslag av bergarter med s.k. inhak, knutor

samt avfallsprodukter har påträffats. Jakt- och fångstverktyg som spånpilspets, tvärpil, och lihultsyxa har också enligt uppgift påträffats i området.

Planområde	Fornlämning	Fornlämning
Fornlämning - yta	Möjlig fornlämning	Möjlig fornlämning
Fornlämning	Övrig kulturhistorisk lämning	Övrig kulturhistorisk lämning
Möjlig fornlämning	Ingen antikvarisk bedömning	Ingen antikvarisk bedömning
Övrig kulturhistorisk lämning		
Ingen antikvarisk bedömning		

L1965:9002 Lägenhetsbebyggelse

Område med boplatser, bl.a. L1965:9007, L1960:9371

L1965:9011 Boplats

L1965:9006 Boplats

L1965:9629 Boplats

L1965:9008 Boplats

L1960:8846 Boplats

L:1965:9609 Boplats

Kända fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar inom planområdet och i dess direkta utkant. Källa: RAÄ, Forsök

Befintliga underlag

Kultur i arv

Backa säteris kulturmiljövården beskrivs i underlaget enligt följande:

- Bevarad manbyggnad uppförd cirka 1760 av direktören vid Ostindiska kompaniet Jonas Malm Eriksson.
- Spår av 1860-talets anlagda trädgård och plantskola, bland annat en stor mängd fruktträd.
- Spår av dikning och nyodling från utveckling av jord- och skogsbruk på gården från 1860-talet och framåt.
- Spår av Denofa ABs tillverkningsindustri som köpte upp säteriet 1918.

Kulturhistorisk utredning Denofaområdet

I utredningen från 2013 beskrivs några lämningar av industrin som ligger utanför planområdet:

- Betongfundament och cistern
- Arbetarbostäder

ÖVERGRIPANDE HISTORIK

Förhistorisk tid

Analys av historiska strandlinjenivåer visar att det löpte in en skyddad vik in i området för 6000 års sedan. Detta tillsammans med kända lämningar av boplatser visar på gynnsamma livsförutsättningar redan under stenålder i området.

En stor mängd avslag av bergarter med s.k. inhak, knutor samt avfallsprodukter har påträffats. Jakt- och fångstverktyg som spånpilspets, tvärpil, och lihultsyxa har också enligt uppgift påträffats i området.

Fysiska spår

- Fysiska spår är ej synliga från förhistorisk tid i dagens landskap.
- Boplatser är lokaliserade högre upp i terrängen, vid foten av moränhöjderna. Strandlinjerna löpte in som skyddade vikar in i området. De högre vattennivåerna yttrar sig idag i slättmarkerna kring Backa.

Medeltid-1700-tal

Gården Backa omnämns första gången i jordeboken 1550 som ett helt frälsehemman, det vill säga en gård som var underordnat ett gods, nämligen godset Anfastebo i Kilanda socken.

Fysiska spår

- Fysiska spår är ej kända från denna tid i landskapet.

1700-tal

Backa var under drygt 100 år i familjen Hägers ägo, först genom handelsmannen i Göteborg Lars Jons-son Häger, och därefter bland annat genom Johan Fredrik Häger och Christina Maria Swedenstjerna.

1737 överflyttades skattefriheten från Anfa- stebo till Backa. På 1757 års storskifteskarta illustreras också säteriet av ett säteritak. Gården omnämns då som "Backa Oluf, 1 hemman Säteri".

Landskapet och bebyggelsen

Det är oklart på kartorna vilken bebyggelse som fanns på säteriet under 1700-talet.

Vad som dock framgår är att säteriets marker är avdelade från Nödinge kyrkbys marker genom en rak markgräns i norr, en gräns som finns kvar idag (mot bostadsområden).

En uppfartsväg i samma sträckning som idag löpte genom gården och knöt den samman med såväl kyrkbyn i norr som landsvägen mot Göteborg i syd- väst. Åkermarken var koncentrerad till markerna närmast gårdsplanen på dess västra och södra si- dor, och bestod av "god och bärande lermulljord".

Genom storskiftet har Backa fått alla sina åkrar och ängsmarker helt samlade i ett skifte. Tidigare hade Backa åkrar och ängar beblandade med Nödinge bys marker. Förändringen gynnade utvecklingen på Backa som kunde utöka sina åkerarealer framö- ver.

Säteriets marker sträckte sig hela vägen till lands- vägen och Göta älv i väster. Vid landsvägen låg La- hall, som enligt uppgift fungerade som gästgivare- gård.

År 1760 köps Backa av Ostindiska kompaniets di- rektör Jonas Malm Eriksson. Då uppfördes dagens mangårdsbyggnad. Kring denna tid kan även be- byggelsestrukturen med en kringbyggd fägård på andra sidan uppfartsvägen ha tillkommit.

Fysiska spår idag

Bebyggelse och park

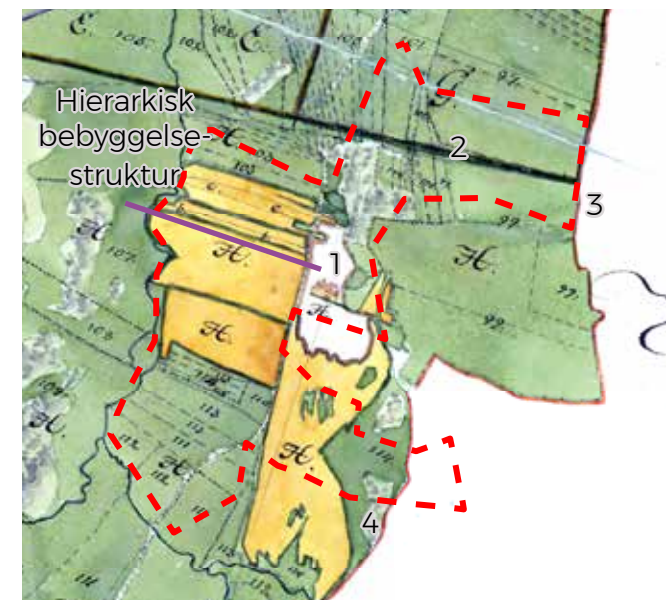
- (1) Mangårdsbyggnad
- Hierarkisk bebyggelsestruktur med högt belägen manbyggnad och lägre fägård.

Odlingslandskap

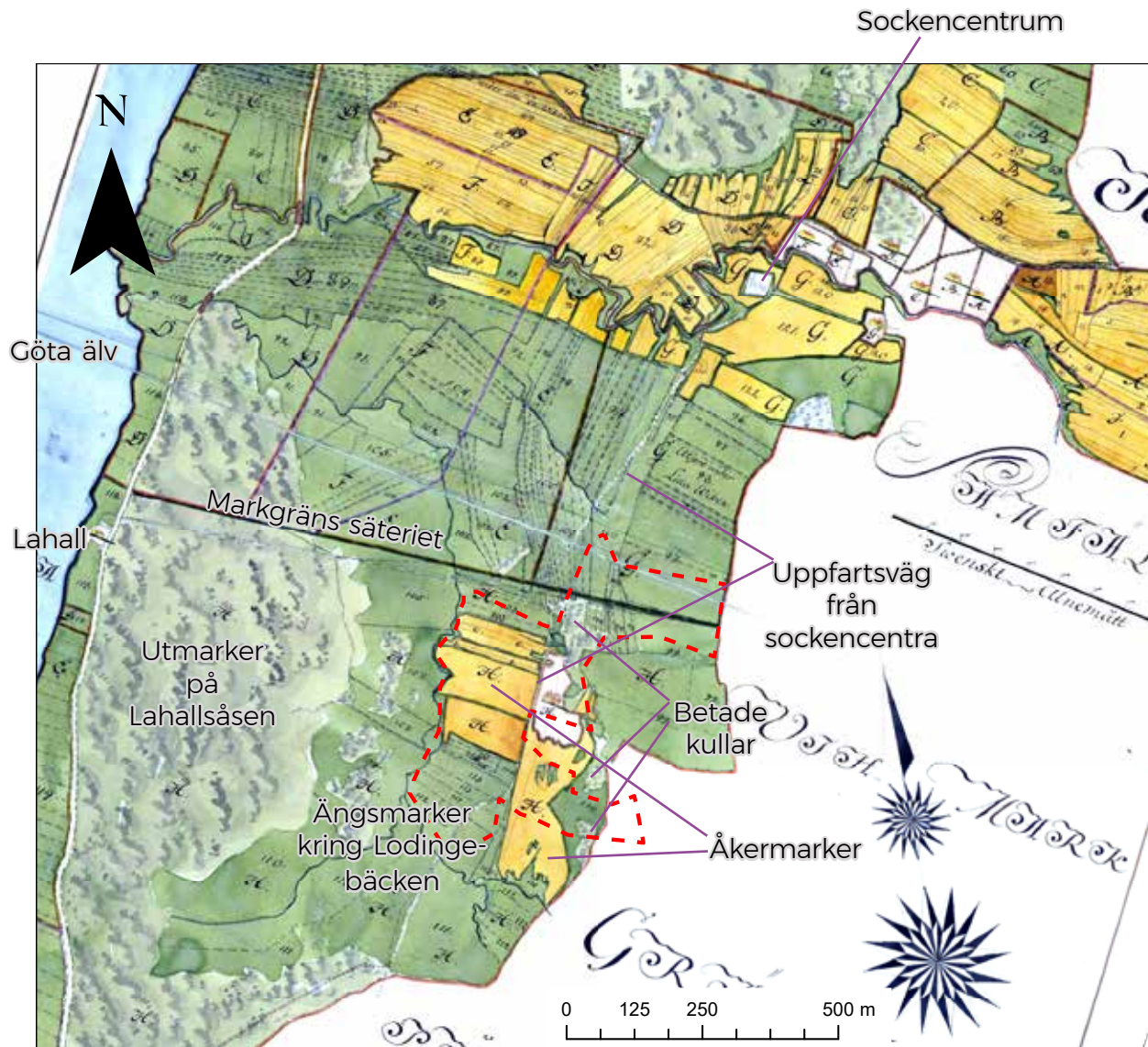
- Igenlagda odlingsmarker beväxta med tistlar och kardborrar
- (2) Rest av äldre stenmur som markerar

markgräns mot Nödinge kyrkby samt en allé bredvid som markerar en äldre vägsträck- ning. Vägen kan ha använts som fädrev upp till betesmarker på moränhöjden i öster.

- (3) Utmarksgräns mot öster markerad av flera äldre ädellövträd, stenmurar och odlingsrösen. Utmarker med odlingsrösen, stentippar osv.
- (4) Betesmark med lång kontinuitet till idag på kulle något söder om gårdsmiljön.

Detalj ur Storskifteskartan från 1757. Källa: Lantmä- teriet Historiska kartor. Fysiska spår i dagens land- skap markerade.

Planområde

Storskifteskartan från 1757. Källa: Lantmäteriet Historiska kartor.

Backa vid 1700-talets mitt

Odlings- och skogslandskap

- Begränsade åkerarealer väster om och söder om mangården.
- Ängsmarker kring Lodingebäckens nedre del (Lodingebäcken och Löparebäcken).
- Gårdsnära betesmarker på kullar öster och söder om gården.

Vägar och landskapselement

- Från Nödinge kyrkby lång, rak uppfartsväg till säteriet.
- Sydost om mangården en liten trädbeväxt kulle använd som betesmark. Längre mot öster inramas säteriet av en bergrygg.
- Lodingebäcken som genomrinner i väster i meandrande sträckning.

Park och bebyggelse

- Huvudbyggnad med huvudfasad vänd mot uppfartsvägen.

1800-tal

År 1810 blev det möjligt för icke-adliga att köpa säterier. Skattefriheten avskaffades. Det är oklart hur detta påverkade livet och verksamheten på gården då det saknas skriftliga uppgifter eller historiska kartor från 1800-talets första hälft.

År 1864 övertogs gården av Hans Oluw Ahlman. Enligt uppgift utvecklade han jordbruket på gården som tidigare varit förfallen. De tidigare begränsade åkermarkerna har mångdubblats fram till slutet av 1800-talet. Anledningarna var många - en var att tillvaratagande av kreaturens urin och avföring för gödning av åkrarna förbättrades.

Den största förändringen skapades dock genom omläggning av åkerodlingssystemet. Från att tidigare präglats av sädesodling och betesträda infördes under 1800-talet växelbruk som innebar att olika grödor systematiskt växledes mellan ett antal markskiften. Djurfodret började odlas på åkern, sk vallodling, istället för att enbart hämtas från omgivningens naturliga ängsmarker.

Utvecklingen trycktes på av en allt mer intensiv djurskötsel och mejeriproduktion, särskilt på en storgård som Backa. Genom återkommande utdikningsföretag kunde nya åkermarker utvinnas. 1890 års karta visar resultatet av denna expansion under 1800-talets andra hälft.

Landskapet och bebyggelsen

Med 1860-talets nysatsning uppfördes flera nya byggnader på gården. Den allt intensivare djurskötseln och mejeriproduktionen kom till uttryck i gårdsmejeriet och stallbyggnaden uppförda i mitten av 1870-talet. Därutöver tillkom även en jordkällare (idag enbart stenmuren kvar).

Storgårdens inflytande i trakten kom till uttryck i den representativt utformade utemiljön; bland annat lät Ahlman anlägga en ny trädgård och drev med trädgårdsmästarens hjälp även plantskola i stor omfattning. För trädgårdsmästaren Bogren uppfördes en trädgårdsmästarbyggnad som finns kvar idag. Även trädgårdspaviljong uppfördes i trädgården på manbyggnadens östra sida.

Fysiska spår idag

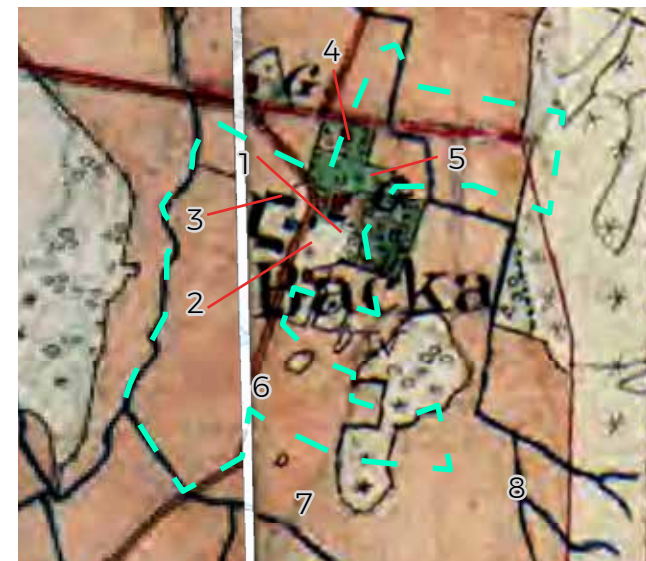
Bebyggelse och park

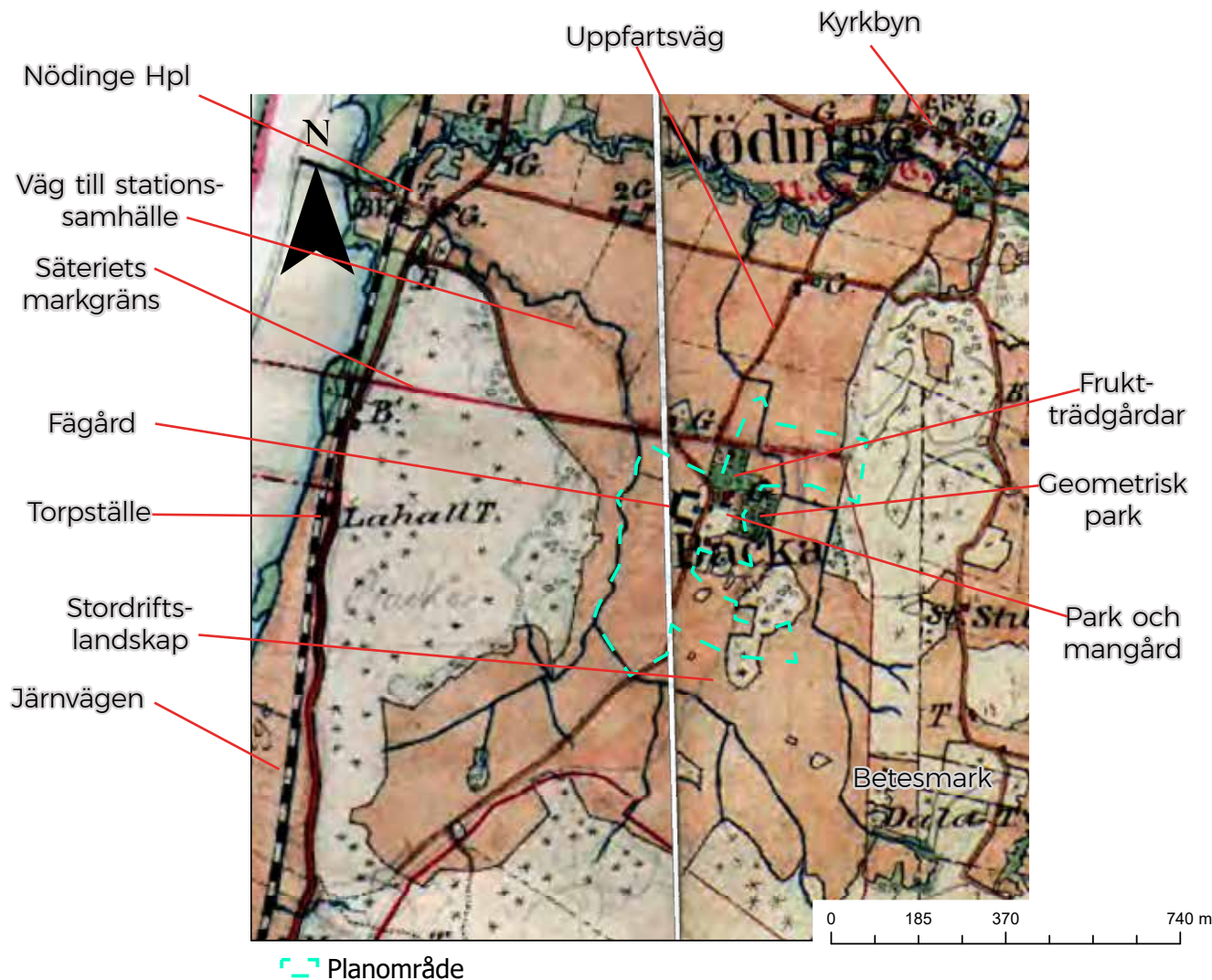
- Trädgård med stenterrasser och stora lövträd, uppfartsgård mot väster.
- (1) Gårdsmejeri från 1875 i vinkel mot manbyggnaden
- (2) Magasin från 1875 vid vägen, mellan mangården och fägården. Längre söderut vid vägen resterna av jordkällaren i form av en välmurad stengrund.
- (3) Stallbyggnad från 1875

- (4) Lite mer utanför gårdsmiljön, norr om manbyggnaden, trädgårdsmästarbostad från 1875.
- Härigenom skapas en hierarkisk bebyggelsestruktur med huvudbyggnaden och parken i blickfånget, lägre belägen fägård med närhet till odlingsmarken och lite mer avsides belägna hus för tjänstefolk (trädgårdsmästarbostad).
- (5) Representativt utformad utemiljö med rester av fruktträdgård och parkmiljö kring säteriet.

Odlingslandskap

- (6) Rak stenmur som avgränsar uppfartsväg
- (7) Stordriftslandskap i söder kring Lodingebäcken med biflöden.
- (8) Stenmur, väg och allé - gräns mot öster samt fägata till utmark.

Häradsekonomiska kartan från 1890, Källa: Lantmäteriet Historiska kartor.

Backa vid 1800-talets slut

Odlings- och skogslandskap

- Stordriftslandskap på tidigare sjöbotten, präglat av idel åkermarker möjliggjorda med ett omfattande nät av utdikningar samt uppdamningar av Lodingebäcken. Säteriets marker sträckte sig ända till Göta älv i väster.

Vägar och landskapselement

- Från Nödinge kyrkby lång, rak uppfartsväg till säteriet som fortsätter till järnvägen i sydväst.
- Från det nyanlagda stationsområdet i väster en rak väg längs säteriets norra markgräns.
- Sydost om mangården en liten trädbeväxt kulle använd som betesmark. Längre mot öster inramas säteriet av en bergrygg.
- Lodingebäcken som genomrinner i väster i slingrande sträckning.

Park och bebyggelse

- Huvudbyggnad med huvudfasad vänd mot uppfartsvägen. Flygelbyggnad i vinkel (senare riven)
- Kringbyggd fägård med öppen sida med mot gårdsvägen.
- Längs järnvägen vid de högre belägna utmarkerna torpställen och mindre boställen på säteriets mark.
- En omfattande trädgårdsanläggning med 250 träd, anställd trädgårdsmästare och trädgårdspaviljong uppförs.

Fotografier från 1800-talets slut.

Ovan: Lindar vid uppfarten.

Ovan höger: Trädgården vid uppfarten mot väster.

Nedan höger: Vinterbild med stallbyggnaden i bakgrunden.

Historiska foton på denna och nästa sida. Hämtade från: Historiska fotografier från hembygd.se. Sökning Google: Historiska fotografier Backa säteri. <https://www.hembygd.se/shf/plats/304805>

Dora & Sigrid Ahlman med vänner, klara för en öttur, omkring sabelstiftet

Trädgårdspariljongen, obs! unionsflaggan

En promenad på landsvägen i närheten av Lahall

Trädgårds-sidan vid Backa säteri, flygelbyggnaden lill höger riren

Fotografier från 1800-talets slut.

Ovan vänster: Dora och Sigrid Ahlmann med vänner, entrésidan.

Ovan höger: Trädgårds-paviljongen.

Nedan vänster: Landsvägen vid Lahall.

Nedan höger: Trädgårds-sidan vid Backa säteri.

1900-tal till 1900-talets mitt

I slutet av 1800-talet och början av 1900-talet utvidgades säteriet med avstyckade marker från flera gårdar i Nödinge kyrkby, bland annat Stommen, Klockaregården m.fl. Ahlmanns arvtagare sålde tillbaka markerna till de tidigare ägarna vid försäljningen av godset år 1914.

1914 köptes säteriet av svenska Denofa AB ("De nordiske fabriker") som planerade att starta tillverkning av tvättmedel och margarin på platsen. Ett stickspår drogs genom säteriets västra delar fram till området i sydväst. Kajanläggning byggdes vid älven, en viadukt anlades över järnvägen i väster. Arbetarbostäder uppfördes kring 1918. Men planerna avbröts, det blev aldrig någon tillverkning på platsen.

Fysiska spår idag

Bebyggelse och park

- Denofas etablering. Arbetarbostäder utanför planområdet.

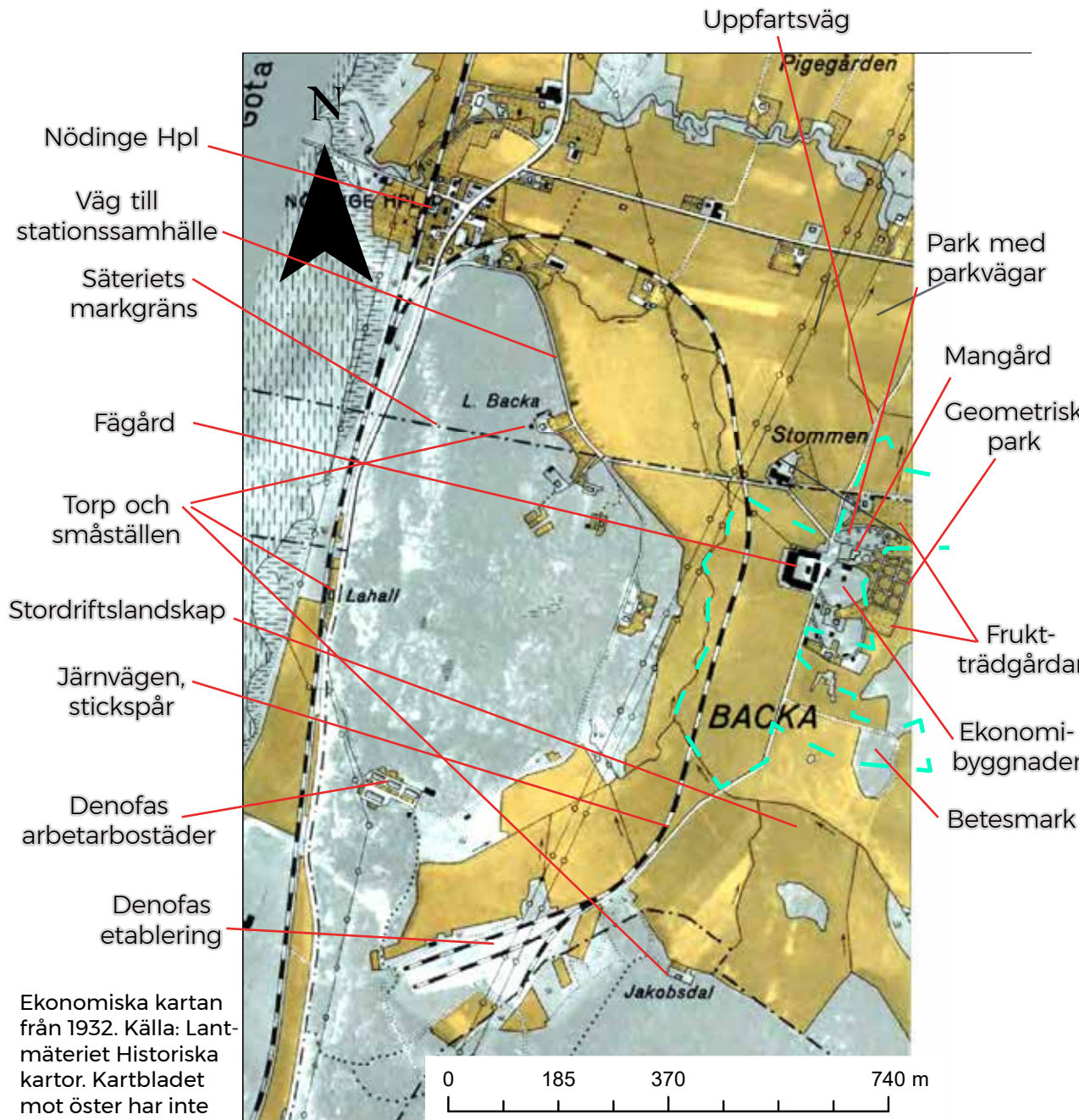
Odlingslandskap

- Samma som 1800-talet.

Övriga landskapselement

- Rak grusväg som rest av stickspåret.

Planområde

Backa på 1930-talet

Odlings- och skogslandskap

- Stordriftslandskap på tidigare sjöbotten, präglat av idel åkermarker möjliggjorda med ett omfattande nät av utdikningar samt uppdamningar av Lodingebäcken och dess biflöden.

Vägar och landskapselement

- Från kyrkbyn lång, rak uppfartsväg till säteriet som fortsätter till järnvägen i sydväst.
- Från det nyanlagda stationssamhället i väster en rak väg längs markgränsen mot gården Stommen i norr.
- Sydost om mangården en liten trädbeväxt kulle använd som betesmark.
- Lodingebäcken slingrar sig fram väster om gården.
- Stickspår som anlagts till Denofas planerade industri.

Park och bebyggelse

- Direkt öster om huvudbyggnaden en parkrundel och direkt i norr två alléer i en halvrund form avgränsade av små vägar.
- Öster om huvudbyggnaden en geometriskt anlagd park med partärrer och gångar. På norra och södra sidan stora fruktträdgårdar (markerade med svarta prickar).

1900-talets mitt- idag

Tidigare trädgården vid Backa börjar användas som hembygdspark. En smedja flyttas till området 1985.

Nödinge samhälle genomgår en utbyggnad mot sydost. Fram till idag pågår denna utbyggnad och hela markgränsen mot norr kantas idag av bostadshus.

Under tidigt 2000-tal etableras golfbanan i området på tidigare åker- och skogsmark. Banan byggs så småningom ut till 18 hål.

Under perioden rivs byggnader på fägården, enbart stallbyggnaden blir kvar. Under samma tid rivs även den södra tjänstebostaden belägen direkt söder om mangårdsbyggnaden.

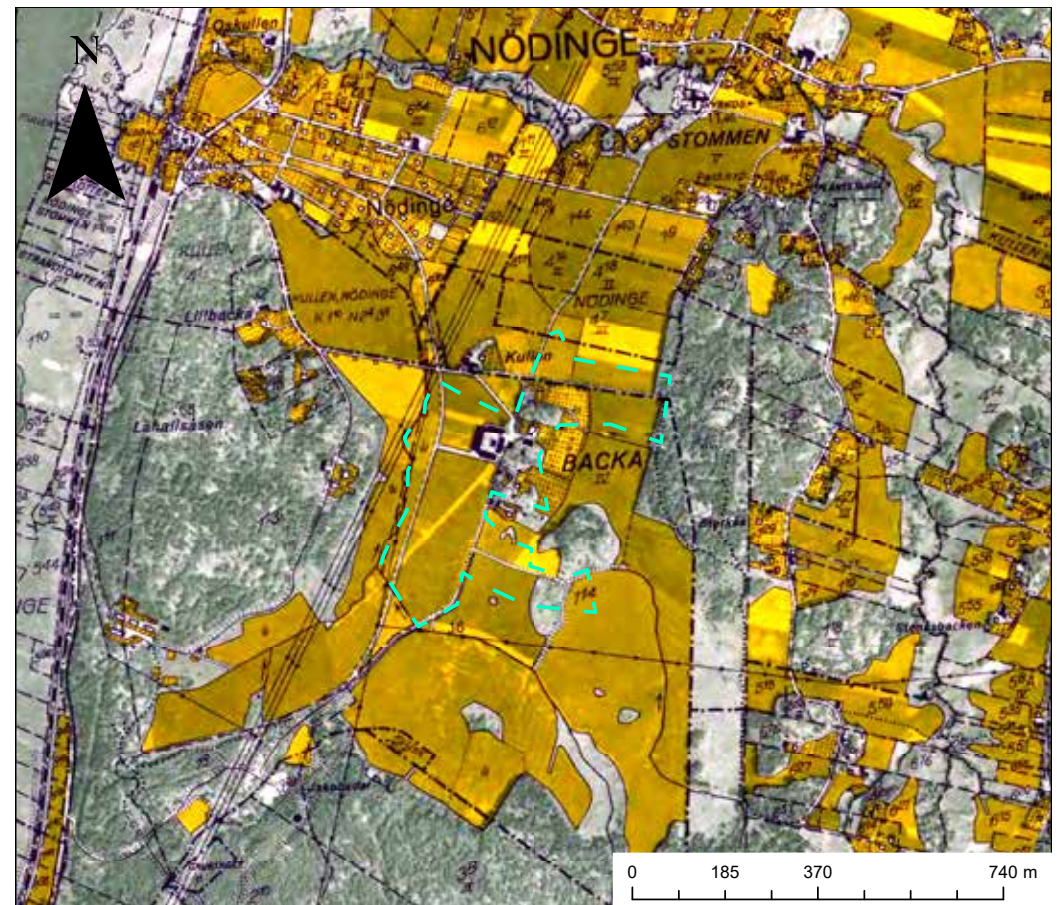
Fysiska spår idag

- Hembygdspark kring trädgårdsmästarbostad. En smedja flyttas hit år 1985.

Backa från 1900-talets mitt till idag

Park och Bebyggelse

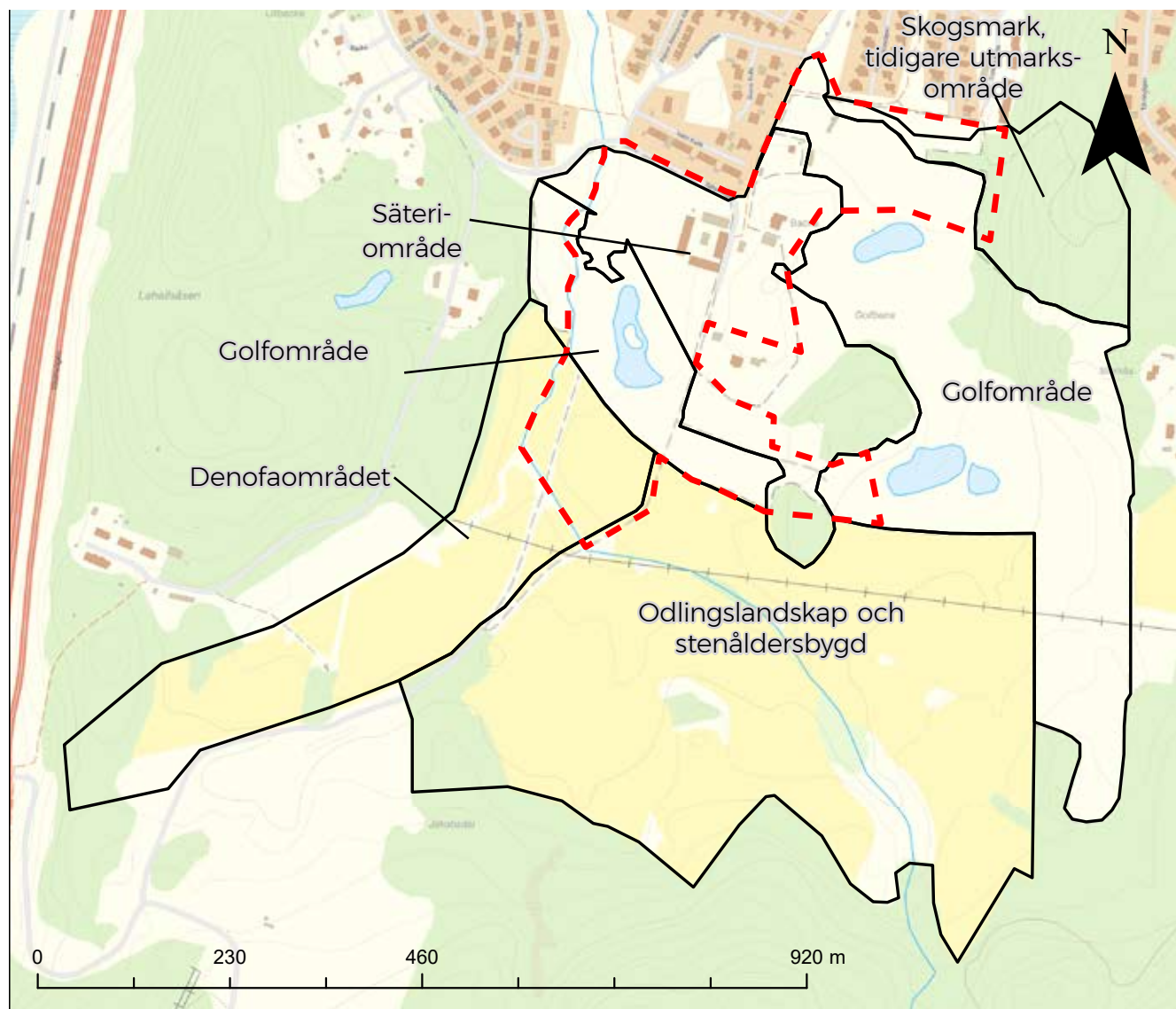
- Trädgården vid Backa används som hembygdspark. En smedja flyttas till området 1985.
- Nödinge samhälle genomgår en utbyggnad, som fortsätter fram till idag.
- Under tidigt 2000-tal etableras golfbanan i området på tidigare åker- och skogsmark. Banan byggs så småningom ut till 18 hål.

— Planområde

Ekonomiska kartan från 1960, Källa: Lantmäteriet Historiska kartor.

KARAKTÄRSOMRÅDEN MED VÄRDEBÄRARE

- - - Planområde
- Karaktärsområden

Planområdet bör förstås som ett sammanhängande historiskt landskap. Samtidigt kan sex distinkta karaktärsområden urskiljas, som i det följande beskrivs var för sig.

Karaktersområdena utgörs av:

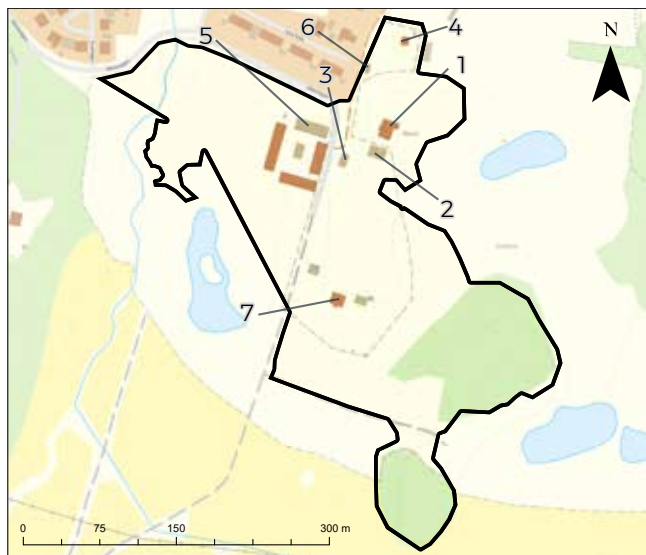
Säteriområde: Säteribebyggelse samt rester av säteripark och gårdsnära högre belägna betesmarker.

Odlingslandskap och stenåldersbygd: mjukt böljande odlingslandskap, relativt rikt på landskapselement. Beläget öster om gårdsvägen. Angränsar planområdet mot söder. Stenåldersboplatser har påträffats vid de morän- och bergskullar som är utspridda i karaktärsområdet.

Odlingslandskap kring Denofaområdet: Mer ensartat odlingslandskap väster om gårdsvägen. Fram till 1900-talets mitt genomlöst av stickspåret till Denofa, idag en mindre grusväg.

Golfområde: Karaktär som är uppdelad i två delområden väster och öster om säteriområdet. Uppstas av golfbanor med låga kulturhistoriska värden. Öppenheten medför att säteriets huvudbyggnad på ett värdefullt sätt fortsatt är vida synligt i omgivningarna.

Säteriområdet

□ Karaktärsområden

Säteriområdet innehåller äldre agrar struktur med gårdsbebyggelse och rester av betesmark och trädgårdsodling.

Avgränsning

- Säteriområdet avgränsas av den äldre bebyggelsestrukturen präglad av 1800-talets slut. Till detta ingår även rester av omgivande säteripark och -trädgård i form av kulturpräglade träd, stenterrasser, stigar och vägnät

Miljöns berättelser

- Manbyggnadens placering på en höjd i förhållande till den lägre placerade fägården (till vänster) återspeglar den äldsta tiden som säteri när gården fick skattefrihet, dvs 1700-talets första hälft.
- Vid storskiftet 1757 hade gården fått alla sina marker samlade i ett skifte. Manbyggnaden är uppförd några decennier senare och det påkostade byggnadssättet i två våningar med

brant tak och rejäl stenfot återspeglar herrgårdens expansion. Upplevelsen av detta sammanhang förstärks av det omgivande öppna odlingslandskapet, särskilt mot väster och söder där de historiskt sett äldsta odlingsmarkerna låg i dalgången kring Lodingebäcken.

- Störst prägel på miljön har 1800-talets senare del med bebyggelse knutet till jordbruk och trädgårdsodling som tillkom samt parkmiljö och fruktodlingar, av vilka rester finns kvar idag i form av ytor med lövträd och stigar. Bebyggelsen från denna tid utgörs av magasin, stallbyggnad (del av den gamla fägården) och trädgårdsmästarebostad. Manbyggnaden fick också sitt nuvarande utseende.

Byggnader inom säteriområdet:

1. Huvudbyggnad	5. Stallbyggnad (del av tidigare kringbyggd fägård)
2. Mejeri	6. Smedja
3. Magasin	7. Villa 1900-talets första hälft
4. Trädgårdsmästarebostad	

LANDSKAPET OCH BEBYGGELSEN

Beskrivning av värdebärande karaktärdrag

Landskapet

- Säteri beläget på en moränhöjd i ett strategiskt läge några hundra meter söder om Nödinge kyrkby och några hundra meter öster om landsvägen mellan Göteborg och Lödöse.

Bebyggelsen

- Samlad säterimiljö med agrar högre ståndskaraktär, i form av en tydlig hierarkisk struktur där den tvåvånga huvudbyggnadens höga, centrala placering och ljust klassicistiskt präglade fasader står i kontrast till lågskaliga, rödfärgade ekonomibyggnader vid f.d. åkermark samt byggnader för tjänstefolk placerade vid tomtens utkant, likaså rödfärgade.
- Mangårdens höga placering och landskapets öppenhet som medför långa utblickar västerut och österut, liksom att huvudbyggnaden ligger i änden av en uppfartsväg från väster bidrar starkt till den agrara högre ståndskaraktären.
- Panelarkitektur från 1800-talets andra hälft ger miljön en äldre prägel - den liggande spon-

Siktlinje mot huvudbyggnad och stallbyggnad från Säterivägen i väster.

Siktlinje mot huvudbyggnad och mejeribyggnad från golfbanan i öster.

tade panelen hos huvudbyggnaden och den enklare, stående rödfärgade locklistpanelen hos ekonomibyggnaderna är kännetecknande. Taklutningar är genomgående traditionella.

- Bevarade originaldetaljer i enskilda byggnader - bland annat stomme, fasadmaterial, fönster, dörrar, portar och farstukvist - bidrar starkt till miljöns kulturhistoriska värde.

Bedömning av kulturhistoriskt värde

- Säteribebyggelsen och anslutande vägnät bedöms motsvara särskilt värdefullt bebyggelseområde enligt PBL, och får därmed inte förvanskas. Se vidare i avsnittet Rekommendationer bedömd avgränsning för området samt vad detta bedöms innebära i planprocessen.

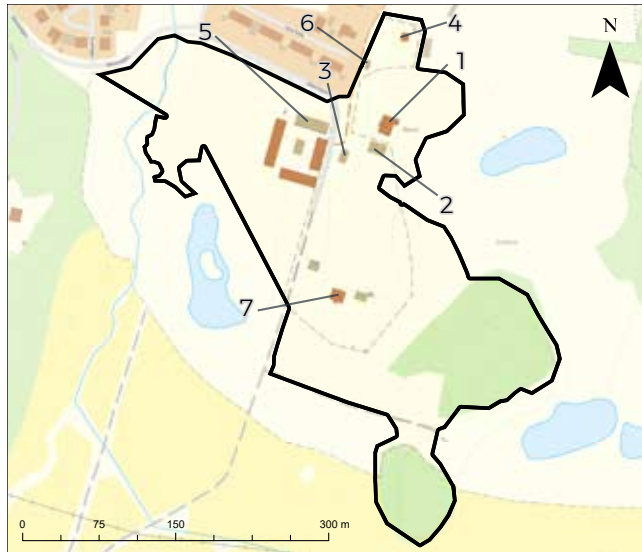

Huvudbyggnadens västra sida med uppfartsgård med stora lövträd och buskar.

Högre belägen parkmiljö på en bergskulle, söder om huvudbyggnaden. Vy mot söder.

BYGGNADERNA

□ Karaktärsområden

Säteriets huvudbyggnad, norra och västra fasaden.

1 Huvudbyggnad 1770-tal

Beskrivning av värdebärande karaktärsdrag

- Funktion och estetik: Manbyggnadens påkostade byggnadssätt som avspeglar 1700-tal; timrad i två våningar med brant tak och markant stenfot. Stildrag präglat av 1870-tal med liggande panel och fyrluftsfönster med mitt- och tvärpost, samt farstukvist med lövsågerier mot väster.
- Grundmurar: Låg putsad stengrund.
- Stomme: Timmerstomme.
- Fasader: Ljusgrått målad kälspontpanel. Fönsterfoder med lätt profilering och mer profilerat överstycke ger klassicistisk prägel.
- Fönster: Fyrluftsfönster med mitt- och tvärpost, målade i ljus rött. Troligtvis insatta i mitten av 1900-talet eller senare.
- Dörrar: Entré mot väst med rödfärgad pardörr med glasade ovanrutor dekorerade med ett finmaskigt masverk avbildande Backa säteris symbol.
- Tak: Sadeltak täckt med tvåkupigt taktegel, vindskivor målade i samma kulör som fasad.
- Interiört: Den ursprungliga planlösningen är förändrad mot väster på både första och andra plan där väggar har slåtts ned för att skapa

större rum med plats för samlingslokal, matsal och kök. Bevarade interiöra detaljer från 1870-tal är brädgolv i vissa rum, trösklar och golv- och dörrlistor, väggarnas rundade avslutning mot taket samt helfranska spegeldörrar.

Huvudbyggnaden, södra och östra fasaden.

Bedömning av kulturhistoriskt värde

- Byggnaden uppfyller kraven på särskilt värdefull byggnad enligt Plan- och bygglagen och omfattas därmed av förvanskingsförbud. Vad detta innebär i pågående planprocess beskrivs i avsnittet Rekommendationer.
- Byggnaden omfattas av rivningsförbud i befintlig detaljplan.

Huvudbyggnadens farstukvist präglas av "snickarglädje". I fönsterdörrens spröjsverk är säteriets symbol integrerad.

Huvudbyggnaden. Trappan i hallen är helt i original från 1800-talets slut bortsett från planstegens ytskikt.

Interiört finns flera bevarade halvfranska spegeldörrar med dörromfattningar från slutet av 1800-talet.

Bild från husets källare där den ursprungliga timrade stommen framträder.

En av huvudbyggnadens tre bevarade kakelugnar.

Bevarad tröskel i huvudbyggnaden. Till vänster det äldre trägolvet. Till höger ett senare lagt golv som finns i vissa rum. Av nivåerna att döma är det nya golvet lagt ovanpå det äldre golvet.

Takrosett från huvudbyggnaden.

2 Mejeriet, 1875

Beskrivning av värdebärande karaktärsdrag

- Funktion och estetik: Mejeriets placering i vinkel mot huvudbyggnaden. Med för byggnadstypen typiska material - massiva tegelmurar och ventilatorer av gjutjärn som pryder fasadens bröstningar. Panelad överdel med dekorativt spetsade bräder - ett sammanbindande karaktärsdrag även för magasin och stallänga.
- Grundmurar: Murad stengrund.
- Stomme och fasader: Massiv tegelmur i kryssförband, med segmentbågad valvslagning ovanför bottenvåningens fönster. Rödfärgad locklistpanel på ovanvåningen med dekorativt lövsågade bräder. Kring fönstren på ovanvåningen enkla vitmålade fönsteromfattningar.
- Fönster: Vitmålade fönster. Kopplade, utåtgående. Fyrlufts-fönster med mittpost och tvärpost i tegelvåningen. I trävåningen tvåluftsfönster med varje båg spröjsad i tre rutor.
- Dörrar: Vitmålad gavelport i original. Dörr mot norr utbytt men med bevarat ovanljusfönster.
- Tak: Sadeltak täckt med enkupigt taktegel, vindskivor målade i vitt.
- Byggnaden har ej gått igenom interiört. Används som museum över det historiska lantbruket vid säteriet.

Bedömning av kulturhistoriskt värde

- Byggnaden uppfyller kraven på särskilt värdefull byggnad enligt Plan- och bygglagen och omfattas därmed av förvanskningförbud. Vad detta innebär i pågående planprocess beskrivs i avsnittet Rekommendationer.
- Byggnaden omfattas av rivningsförbud i befintlig detaljplan.

3. Magasin 1875

Beskrivning av värdebärade karaktärsdrag

- Funktion och estetik: Envånings magasinbyggnad i trä med panel med dekorativt spetsade bräder - ett sammanbindande karaktärsdrag för ekonomibygnaderna. Tätt placerad mot vägen vars funktion avspeglas av det upphöjda golvet och de karaktäristiska luckorna.
- Grund: Kallmurar av natursten.
- Stomme: Troligen resvirke.
- Fasader: Stående rödfärgad lockpanel med undantag av gavelfasaden som har locklistpanel med dekorativt lövsågade bräder.
- Luckor: luckor av stående bräder med ursprungliga äldre beslag.
- Dörrar: Pardörr i trä med panel i fiskbensmönster.
- Tak: Sadeltak täckt med enkupigt lertegel.

Bedömning av kulturhistoriskt värde

- Byggnaden uppfyller kraven på särskilt värdefull byggnad enligt Plan- och bygglagen och omfattas därmed av förvanskningförbud. Vad detta innebär i pågående planprocess beskrivs i avsnittet Rekommendationer.
- Byggnaden omfattas av rivningsförbud i befintlig detaljplan.

Magasin

4. Trädgårdsmästarebostad 1875

Beskrivning av värdebärade karaktärsdrag

- Funktion och estetik: Trädgårdsmästarebostad med karaktäristisk stenfoot, panelad fasad med bräder i olika bredder, murad skorsten samt enkupigt taktegel. Snickeridetaljer i original såsom profilerade takutstick, fönsteromfattningar med rundad nedre del, även karaktäristiska brädfodrade fönsterluckor och dörr i fiskbensmönster, målade i grönt.
- Grundmurar: Kallmurar av natursten.
- Stomme: Troligen resvirke.
- Fasader: Stående rödfärgad locklistpanel. Enkla kvadratiska fönsteromfattningar med rundad nedre del.
- Fönster: Fönster med fönsterglas i ovanvåningen, annars fönsterluckor av sammanfogade

bräder, målade i grönt, i bottenvåningen.

- Dörrar: Brädfodrad dörr i fiskbensmönster, målade i samma gröna kulör som fönsterluckor.
- Tak: Sadeltak. Enkupigt taktegel. Den murade skorstenen är karaktäristisk för byggnaden.

Bedömning av kulturhistoriskt värde

- Byggnaden uppfyller kraven på särskilt värdefull byggnad enligt Plan- och bygglagen och omfattas därmed av förvanskningförbud. Vad detta innebär i pågående planprocess beskrivs i avsnittet Rekommendationer.
- Byggnaden omfattas av rivningsförbud i befintlig detaljplan.

Trädgårdsmästarebostad

5. Stallänga 1875

Beskrivning av värdebärande karaktärsdrag

- Funktion och estetik: Stallänga som rest av tidigare kringbyggd fägård, lägre belägen i landskapet med närhet till odlingslandskapet. Funktionen avspeglas i bottenvåningens kalkputsade stenväggar samt de stora träportarna mot Säterivägen å byggnadens östra gavelsida.
- Grundmurar: Okänt
- Stomme: Tegel
- Fasader: Kalkputsfasader avfärgade i vitt i bottenvåningen. Ovandel i stående, rödfärgad locklistpanel där nedre ändarna har dekorativa spetsiga lövsågerier.
- Fönster: Fönster och fönsterbänkar från 1900-talets mitt. Ursprungligen högsmla fönster.
- Dörrar: Portar med rundad ovandel, sammanfogade bräder med lock, rödfärgade. Två portar på gavelsidan i original, samt en som är senare rekonstruerad. Gavelspetsen mot öster är täckt av senare tillkommen locklistpanel som delvis täcker för äldre port. Historiskt foto visar att panelen täcker för två oxögon som utgör dekorativ utsmyckning av gavelfasaden i riktning mot säteriet.
- Tak: Sadeltak. Korrugerad pannplåt.

- Övrigt: Takmaterial och inklädnad av gavelspets med panel har förändrat och förenklat byggnadens karaktär. Ytterligare förvanskning har tilläggsisoleringen av bottenvåningen mot innegården med skivmaterial inneburit.

Bedömning av kulturhistoriskt värde

- Byggnaden uppfyller kraven på särskilt värdefull byggnad enligt Plan- och bygglagen och omfattas därmed av förvanskningförbud. Vad detta innebär i pågående planprocess beskrivs i avsnittet Rekommendationer.

- Byggnaden omfattas av utformningsbestämelse i befintlig detaljplan.

6. Smedja, hitflyttad 1985

Beskrivning av värdebärande karaktärsdrag

- Funktion och estetik: Till miljön hitflyttad smedja med fasader av rödfärgad brädpanel, vitmålade snickerier och sadeltak täckt med enkupigt lertegel. Spröjsade fönster, liten takkupa och lockpanel av ojämn bakved ger ett karaktäristiskt, småskaligt uttryck.
- Grundmurar: Kallmurad stenföt
- Stomme: Troligen resvirke
- Fasader: Lockpanel, delvis av bakved.
- Fönster: Spröjsade tvåluftsfönster, vitmålade.
- Dörrar: Funktionell port med mötande dörrblad av stående bräder.
- Tak: Sadeltak. Enkupigt taktegel.

Bedömning av kulturhistoriskt värde

- Byggnaden uppfyller kraven på särskilt värdefull byggnad enligt Plan- och bygglagen och omfattas därmed av förvanskningförbud. Vad detta innebär i pågående planprocess beskrivs i avsnittet Rekommendationer.
- Byggnaden omfattas av rivningsförbud i befintlig detaljplan.

7. Övrig bebyggelse inom planområdet med lägre värden - villa

Beskrivning av värdebärande karaktärsdrag

- Funktion och estetik: Villa från det tidiga 1900-talet som märks i ett brant tak samt en symmetrisk planform och formspråk. I öv-

rigt till stor del utbytta material som medför en modern karaktär.

- Stomme: Oklart
- Fasader: Stående panel, av nyare typ.
- Fönster: Perspektivfönster. Utbytta.
- Dörrar: Funktionell port med mötande dörrblad av stående bräder.
- Tak: Sadeltak med frontespis. Tak av tegel. Skorsten av äldre typ.

Bedömning av kulturhistoriskt värde

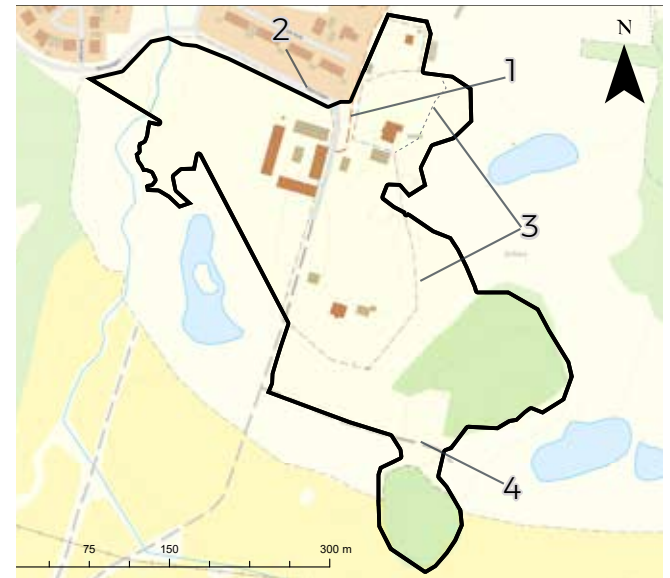
- Byggnaden är kraftigt förändrad och omfattas inte av förvanskningförbud.

VÄGAR

Värdebärande karaktärsdrag

- (1) Vägen från norr är historisk uppfartsväg och knyter ihop miljöns äldre bebyggelse. Den smala bredden och beläggningen av grus ger en historisk prägel. Vägen fortsätter mot söder till säteriets historiska odlingslandskap samt tidigare Denofaområdet - ställvis kantas vägen av äldre stenmurar.
- (2) Vägen från väster är ytterligare en viktig uppfartsväg med mer än 100-årig historisk kontinuitet. Denna väg utgör den dominanta entrén till säteriet idag, även om vyn försvagats något av senare tillkommen bostadsbebyggelse i området samt en alltmer påtaglig igenväxning kring huvudbyggnaden.
- (3) Inom säteriområdet löper en kringgående stig/väg som är mindre tydlig idag, men som knyter samman bostadsbebyggelsen (bostäder för tjänstefolk) och huvudbyggnaden. Flera byggnader har försvunnit idag och vägens samband med bebyggelsen är därför mindre tydligt, men kan icke desto mindre fortfarande uppfattas.
- (4) Österut till säteriets odlingslandskap löper en brukningsväg med ursprung i 1800-talet.

KULTURSPÅR INOM PARKMILJÖ

Rester av parkmiljö och trädgård

Beskrivning av värdebärande karaktärsdrag

- (1) Rester av den trädgård som fanns kring manbyggnaden. Mot Säterivägen en terrassmur som avdelar trädgården från uppfarten mot väster. En del av miljön är byggnadens veranda med lövsågerier åt detta håll.

Stenterrass som avgränsar trädgård och uppfart.

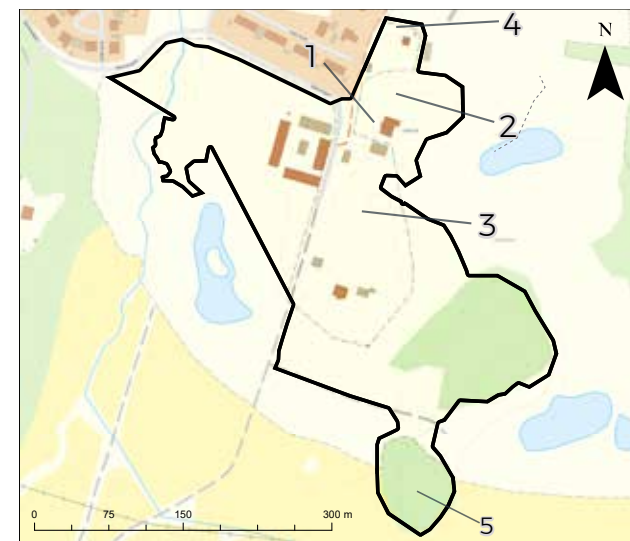
Stort lövträd vid uppfarten.

- (2) Direkt norr om manbyggnaden rest av orengelbunden engelsk park med enstaka lövträd. Här växer bok, asp, alm m.fl. träd.

1. Stenterrass och buskar avgränsar den högre belägna trädgården från den lägre uppfarten i väster. Vid uppfarten står ett stort lövträd.
2. Rest av engelsk park med alm, bok m.m.
3. Igenslyad kulle som historiskt har använts som park och gårdsnära bete.
4. Område använt som hembygdspark. Har historiskt varit bland annat fruktträdgård, vilket trädgårdsmästarens bostad och den omgivande grönskan berättar om.

- (3) Söder om manbyggnaden en igenslyad kulle kring vilken ekonomibyggnaderna har varit samlade. Har använts som park och gårdsnära betesmark.

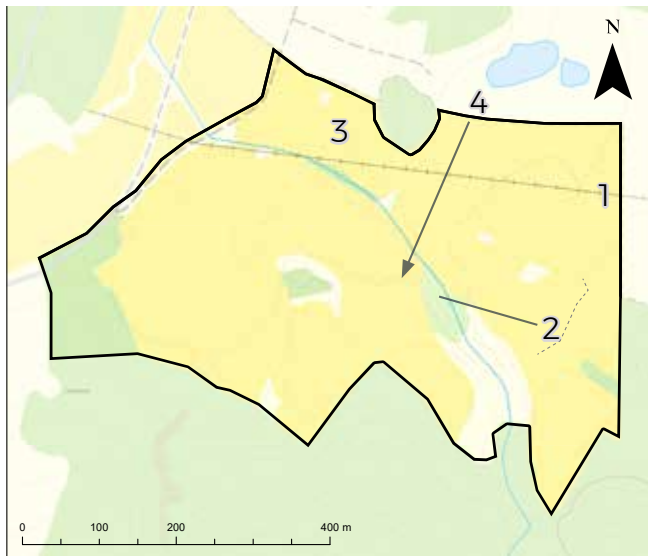

Xxxxx

- (4) Mot norr sträckte sig en fruktträdgård fram till norra markgränsen - idag är dessa marker mer eller mindre slybevuxen naturmark med berg i dagen. Enstaka äldre lövträd finns kvar samt en nedrasad stenmur som markerar ägo-gränsen mot norr. I trädgårdsmiljön innefattas trädgårdsmästarens bostad. Området har under 1900-talets mitt och framåt utvecklats till hembygdsområde.
- (5) I södra delen av karaktärsområdet en liten moränkulle bevuxen med björkar och andra lövträd. Kullen är inhägnad av ett staket, ytan är delvis betad enligt naturvärdesinventering. Rester av stenmurar samt odlingsrösen finns på platsen utöver en ur naturvårdssynpunkt skyddsvärd björk.

Odlingslandskap och stenåldersbygd

□ Karaktärsområden

Söder om golfbanan vidtar ett odlingslandskap som främst används för bete av kor. Åkerholmar sticker upp där också flera stenåldersboplatser har påträffats.

Avgränsning

- Området avgränsas av ett öppet böljande landskapsavsnitt som används för betesdrift. Mot väster utgör Säterivägen kantad av en stenmur gräns. Mot öster och norr avgränsas området av golfbanor. Mot öster sammanfaller gränsen med en stenmur och en allé som innefattar en liten grusväg upp mot de historiska utmarkerna i söder.

Miljöns berättelser

- Det öppna odlingslandskapet i området berättar om säteriets expansion av jordbruket under andra halvan av 1700-talet och 1800-talet. Denna process sattes igång efter storskiftet 1757. Från att tidigare ha varit ängsmarker uppodlades dessa marker kring Lodingebäckens nedre del.
- Uppstickande moränkullar berättar om de delar av landskapet som låg över Högsta kustlinjen medan den böljande formerna berättar om ett läge under denna. Påträffade lämningar på dessa platser berättar om goda livsförutsättningar för jakt och fiske under stenålder (mesolitikum) då Backadalängan var en skyddad havsvik.

LANDSKAPET

Beskrivning av värdebärande karaktärdrag

- Böljande odlingslandskap delvis på tidigare sjöbotten vilket avspeglas i lägre, flackare partier och högre partier/moränkullar.
- Vegetationsridåer kring bäckar, samt tydliga gränser mot skogsmarkerna, som tillsammans med små moränkullar dit stenåldersboplatser är lokaliserade, medför ett småflikigt och intresseväckande odlingslandskap. Kullarna och bäckarna markeras tydligt i det annars öppna landskapet med berg i dagen och lövträd.
- Stordriftslandskap med stora sammanhängande ytor för odling, skapat av utdikningar och uträtningar av vattendrag och småvatten.
- Flikiga brynzoner.

KULTURSPÅR AV AGRAR VERKSAMHET

- Mot väster och öster avgränsas odlingslandskapet av raka stenmurar präglade av 1800-talets mitt.
- (1) I öster markeras säteriets gräns på ett tydligt sätt av en rak stenmur och en allé kring en väg. Vägen tycks löpa upp till de historiska utmarkerna i söder.

- (2) Lodingebäckens/Löparebäckens vattendrag kantas av trädvegetation.

- (3) Området präglas av ett öppet odlingslandskap betat av kor.

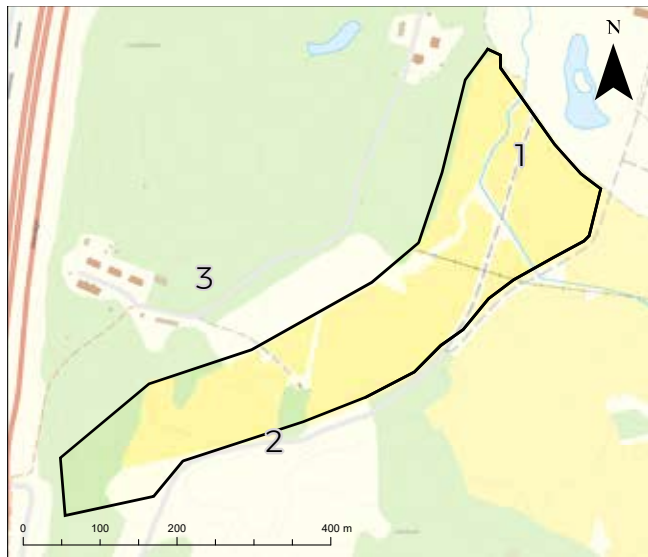
Korna vilar tillsammans på en åkerholme.

SPÅR AV STENÅLDERN

- (4) Landskapsbild präglad av uppstickande moränkullar och böljande odlingslandskap som berättar om de goda förutsättningarna för jakt och fiske på denna plats under mesolitikum.

Odlingslandskap kring Denofaområdet

□ Karaktärsområden

Väster om Säterivägen var tanken att Denofa skulle etablera sin verksamhet. Ett stickspår drogs fram till karaktärsområdet. Det blev aldrig något och ett odlingslandskap med lite drift präglar idag området.

Avgränsning

- Området avgränsas av ett öppet landskapsavsnitt väster om Säterivägen. Mot väster avgränsar Lahallsåsens täta skogsridå.

Miljöns berättelser

- Området genomlöps av en rak grusväg som rest av det rivna stickspåret. Lämningen av det raka stickspåret berättar om Denofas ägomässiga koppling till säteriet.

- Öster om området löper gårdsvägen till säteriet i sin äldre sträckning.
- Angränsande till karaktärsområdet mot väster ligger Denofas arbetarbostäder i 1920-talsklassicistisk stil. Här, i skogsmarkerna finns även betongfundament, stenfundament och en damm som rester från Denofas anläggning.
- Landskapsavsnittet är den mark som tagits upp sist av säteriets odlingsmarker, kring 1800-talets andra hälft.

Landskapet

Beskrivning av värdebärande karaktärdrag

- (1) Det raka f.d. stickspåret markeras idag av en rest av en grusväg (bild saknas).
- (2) Gårdsvägen ("Säterivägen") löper i sin äldre sträckning och kännetecknas av en slingrande sträckning, smal bredd och grusbeläggning.
- (3) Utanför området ligger Denofas arbetarbostäder och rester av tillverkningen (fundament).

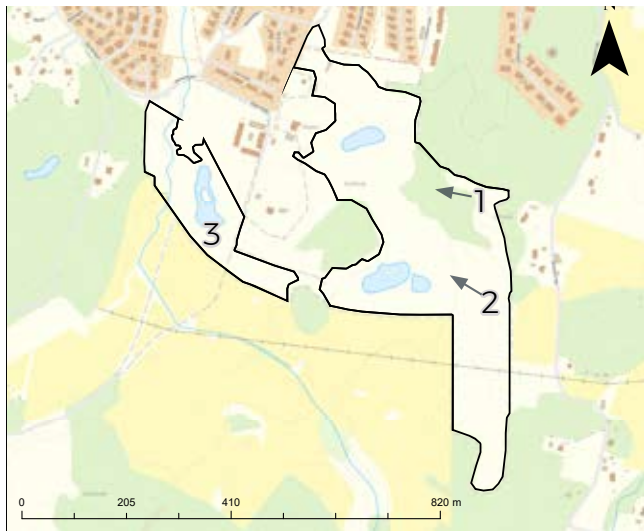

Den äldre gårdsvägen löper genom landskapet i sin äldre sträckning, vilket tillsammans med vägens smala bredd och grusbeläggning bidrar till miljöns agrara karaktär.

Arbetarbostäder uppförda för Denofas verksamhet.

Golfområde

□ Karaktärsområden

Urval av vyer i karaktärsområdet, se även tillhörande fotografier nedan.

Exempel på vy över golfområdet, vars öppenhet har betydelse för säteriets synlighet i landskapet.

Avgränsning

- Området omfattar golfbanor på främst tidigare odlingsmark till säteriet, men även tidigare park och betesmark omfattas. Den högt belägna skogsridån avgränsar i öster och i väster säteriområdet.

Miljöns berättelser

- De öppna golfbanorna medför långa inblickar till säteriområdet från omgivningarna. Även om ett odlingslandskap i drift är att föredra, understöttar denna öppenhet berättelsen om säteriets historiska dominans i landskapet.

Landskapet

Beskrivning av värdebärande karaktärdrag

- Öppet landskapsavsnitt med långa inblickar till säteriområdet och huvudbyggnaden, särskilt från öster (1, 2).

2

Exempel på vy över golfområdet, vars öppenhet har betydelse för säteriets synlighet i landskapet.

REKOMMENDATIONER FÖR LANDSKAPET

Nedan anges rekommendationer vid olika typer av förändringar inom planområdet. Rekommendationerna varierar baserat på karaktärsområde. På nästa sida sammanfattas rekommendationerna i en karta.

Rekommendationer för exploatering i landskapet - karaktärsområden

Rekommendationer säteriområdet (1)

- Huvudbyggnadens synlighet i landskapet värnas.
- Ny bebyggelse placeras så att dominansen i vyer från väster/Säterivägen och öster/golfområdet bibehålls. Se gröna pilar i karta.
- Ytan inom streckat område i karta mindre känsligt för tillkommande bebyggelse. Indragning från Säterivägen och mjuk, grönskande övergång till denna väg är viktig. Genom medveten placering, färgsättning och utformning kan bebyggelsen passas in i landskapet.
- Se vidare rekommendationer under Särskilt värdefullt område.

Rekommendationer odlingslandskap (2)

- Det är värdefullt att gårdsvägens agrara sammanhang mot öster kan tas tillvara. Karak-

tären med uppstickande åkerholmar, vegetationsridåer kring vattendrag, grusvägar samt stenmurar och alléer kräver här varsamhet. Den småskaliga agrara karaktären medför en hög känslighet för större och tätare exploatering med bostadshus.

- Ny bebyggelse behöver placeras med utgångspunkt i att dessa värden fortsatt ska kunna upplevas som en agrar helhet - alléer, åkerholmar och vattendrag har en viktig sammanbindande funktion för denna helhet. Landskapselementens nord-sydliga riktningar kan vara ett argument för att även nya vägnät och byggnader bör orienteras på detta sätt. En annan variant är att orientera bebyggelsen utifrån hur den kommer upplevas från gårdsvägen - att öppna siktlinjer bibehålls mellan byggnader på ett sätt som gör att landskapets topografi fortsatt är framträdande.
- Värdena är beroende av den fortsatta betesdriften och det är därför önskvärt att denna drift kan bibehållas på någon yta i karaktärsområdet som helhet. Ytan bör ringas in med utgångspunkt i gårdsvägen, åkerholmar, bäckar samt allén mot öster som är tydlig gräns för säteriet med historisk förankring.

Rekommendationer Denofaområdet (3)

- Ny bebyggelse bör inte placeras i gårdsvägens direkta närhet utan med indragning, gärna i anslutning till befintliga trädridåer och höjdlägen. Området tål en större täthet hos ny bebyggelse.
- Lämplig bebyggelsetyp är radhus eller parhus. Egnahemsområdet Åkered i Göteborg är ett exempel på en större, enhetlig exploatering på tidigare åkermark där ändå en småskalig bykänsla har skapats genom traditionella färgsättningar och taklutningar, låga volymer (1,5 våningar) samt en integrerad grönska (trädal-léer löper genom bostadsområdets småskaliga nät av lokalgator). En annan viktig del av områdets kvalitet är omgivande häckar och lövträd som ger en mjuk övergång mot omgivande natur.

Rekommendationer Golfområdet (4)

- Värden hos golfområdet består främst i ett urval av vyer mot huvudbyggnaden. Ny bebyggelse bör placeras och utformas med utgångspunkt i att sådana vyer fortsatt präglas av huvudbyggnadens dominans.

Rekommendationer Skogsområde och fägata (5)

- Rester av fägata med uppbyggd stödmur och träd bevaras. I övrigt tåligt för ny bebyggelse ur kulturmiljöperspektiv, oaktat potential för fornlämningar

Allmänna rekommendationer ny bostadsbebyggelse i landskapet

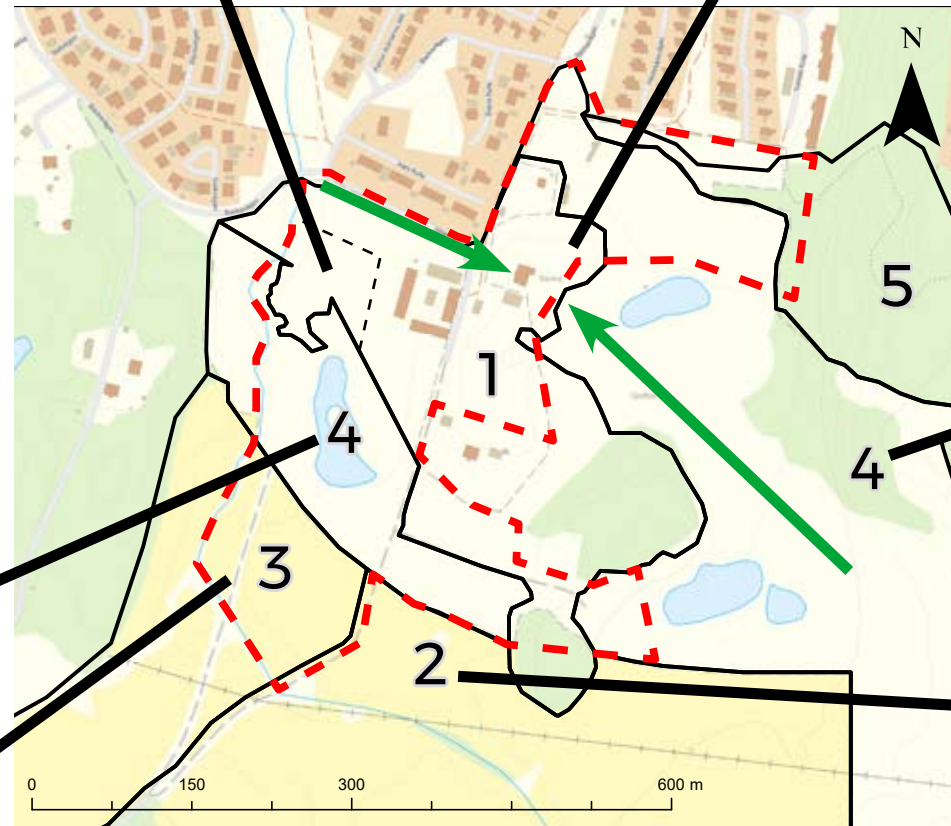
- Parhus och radhus i Åkered i Göteborg kan tjäna som förebild för placering av ny storskaligare bebyggelse i områden med låg känslighet.
- Denofas arbetarbostäder har en historisk och lokal förankring samtidigt som volymhantering och omgivande trädgårdar/grönska visar på en god integrering i ett agrart sammanhang. Därigenom är de en god förebild för arkitektonisk utformning av såväl mer sammanhängande som enskild ny bebyggelse - vad gäller färgsättning, volymer, formspråk och detaljer.

4: Tåligt enligt samma princip som 1, västra delen. Förändringar sker med fortsatt visuell dominans hos säteriets huvudbyggnad.

3: Tåligt för större och tätare exploatering. Mjuk, naturlig övergång viktig mot öster, samt att integrera grönska i det nya området. Denofas arbetarbostäder kan vara en förebild.

1, säteriet, västra delen (inom streckad gräns): Tåligt vad gäller ny bebyggelse. Förändringar sker med fortsatt visuell dominans hos säteriets huvudbyggnad.

1, säteriets centrala delar med parkmiljön norr om huvudbyggnaden: Mycket känsligt för ny bebyggelse. Se rekommendationer för särskilt värdefullt område mer fördjupad bedömning.

— Planområde
 — Karaktärsområden

5: Rester av fägata känslig för förändringar. Skogsområdet tåligt ur kulturmiljöperspektiv, förekomst av fornlämningar kan dock finnas (L1965:9011 angränsar i söder).

4: Tåligt vad gäller ny bebyggelse. Förändringar sker utan att påverka visuell dominans hos säteriets huvudbyggnad.

2: Känsligt för stor och tät exploatering. Enstaka ny bebyggelse kan tillkomma men landskapselement och agrar helhet (åkerholmar, grusvägar, vegetationsridåer, stenmurar), inklusive betesdrift bör värnas. Känsligheten ökar även genom planerad samlad bebyggelse söder om Lodingebäcken (annan detaljplan).

REKOMMENDATIONER FÖR SÄRSKILT VÄRDEFULLT OMRÅDE

Det särskilt värdefulla området innebär att ett värnande av de kulturhistoriska värdena alltid bör vara utgångspunkt vid förändringar inom området. Utveckling inom det värdefulla området sker med utgångspunkt i gällande planbestämmelser samt med rekommendationer baserat på utpekade värden i denna utredning.

Befintlig detaljplan

Utgångspunkten ska vara att ha lika hög ambitionsnivå som i gällande detaljplan. Nedan anges vad som gäller i nuvarande planer från 2005 och 2011.

- Mangårdsbyggnaden, trädgårdsmästeriet, smedjan, mejeriet och lagerbyggnaden har rivningsförbud.
  - (q1) byggnaden får inte rivas.
- Samtliga äldre byggnader omfattas av varsamhetsbestämmelser:
  - (k1) byggnaders exteriör skall underhållas så att dess karaktärsdrag beaktas. Vid ombyggnad/reparationer av fasad, tak, fönster, dörrar och andra byggnadsdetaljer skall användas sådant material, färg och utseende som överensstämmer med byggnadens karaktär.

- Ny bebyggelse
  - (f1) ny bebyggelse ska utformas med särskild hänsyn till säterimiljöns karaktärsdrag

Behov av fördjupat utlåtande

Mot bakgrund av befintliga regleringar rekommenderas fördjupat antikvariskt utlåtande med konsekvensbedömning i plan- och bygglovsärenden som berör utpekade byggnader och kulturmiljövärden. Mer ingående interiör och exteriör kulturhistorisk inventering av huvudbyggnad och stallbyggnad kan behöva utföras, beroende på vilken förändring som blir aktuell.

Rekommendationer

Rekommendationer för bebyggelse

Bibehållande av en samlad säterimiljö med bebyggelse i en hierarkisk struktur

- Strukturen bibehålls genom att ny mer samlad bebyggelse företrädesvis placeras utanför särskilt värdefullt område. Vissa delar inom planområdet bedöms tåla mer bebyggelse (se karta nästa sida).

Bibehållande av mangårdens placering med långa utblickar

- Den höga, synliga placeringen och de öppna vyerna/utblickarna bibehålls. Detta utesluter inte ny bebyggelse utan innebär att vyerna ska bibehållas främst inom särskilt värdefullt område men också i utvalda delar ut mot omgivningarna.

Rekommendationer för enskild ny byggnad

- Kan placeras inom/angränsande till särskilt värdefullt område men då främst i ett lägre läge i riktning mot golfbanorna, alternativt på kullen söder om huvudbyggnaden där det fram tills nyligen legat en tjänstebostad. Här kan ny byggnad uppföras.
- Viktiga aspekter är en småskalig volymhantering samt materialval; fasader kan ha modern utformning men bör vara i trä och i traditionell färgsättning (naturliga, jordiga pigment - exv rödfärgad eller hasselnötsbrun).

Rekommendationer för vägar och parkmiljö

- Den nord-sydliga gårdsvägen: Sträckning, bredd och grusbeläggning bör bibehållas. Omgivningen kring vägen bör fortsatt kännetecknas av grönska och äldre säteribebyggelse.

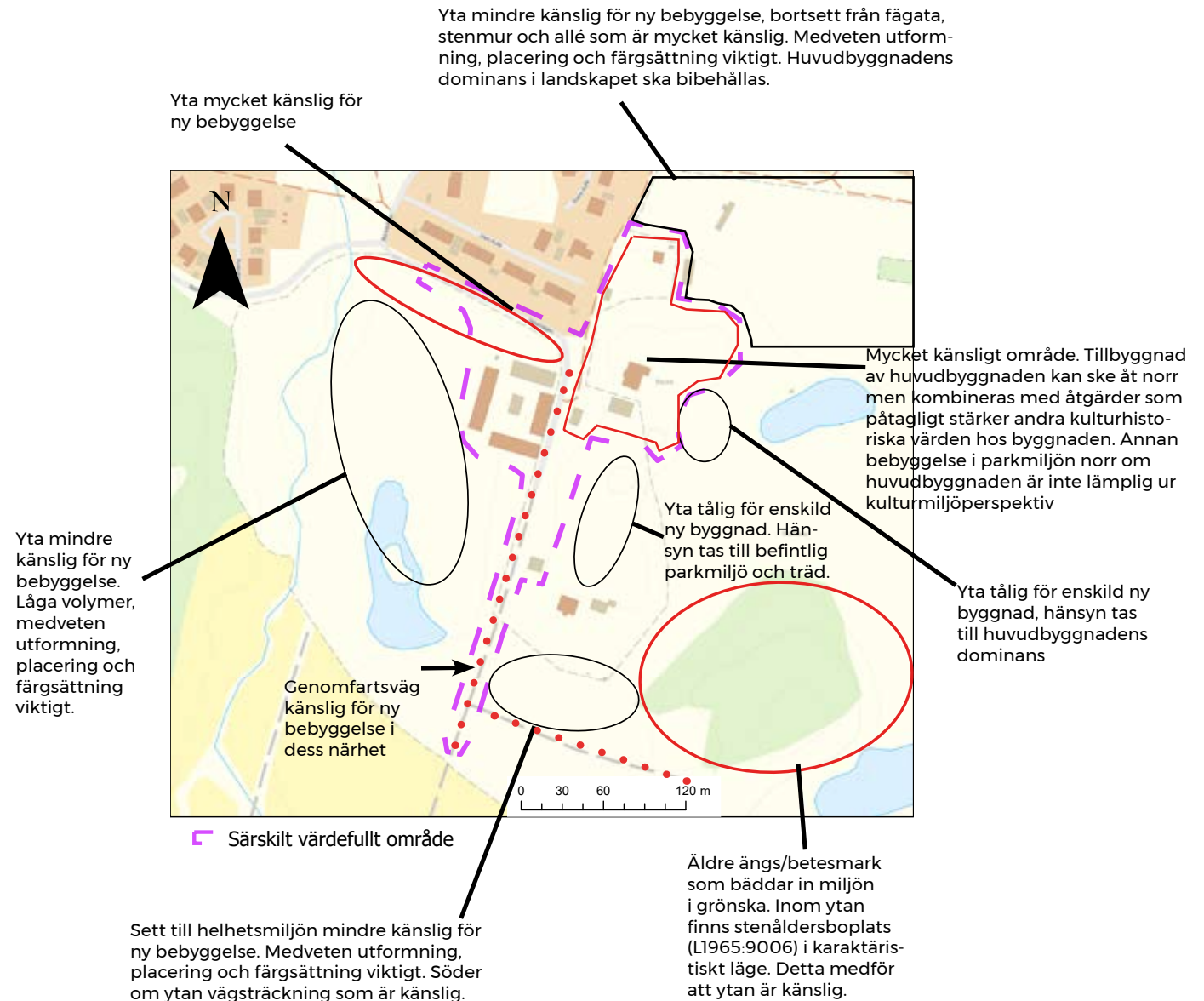
- Den västra uppfartsvägen: Det samlade säterimotivet från uppfartsvägen bör bevaras. Ny bebyggelse eller annat större ingrepp bör undvikas i ytan mellan uppfartsvägen, stallbyggnaden och huvudbyggnaden.
- Kringgående stig som knyter samman säterimiljön: Sly och annan yngre växtlighet kan gallras kring stigen medan de äldre lövträden lyfts fram. Stigens sträckning kan förtydligas/återskapas. Vid eventuell ny bebyggelse i anslutning till säteriet, exempelvis i parkmiljön söder om mejeriet, kan stigen fungera sammanbindande för huvudbyggnad och ny byggnad.

Rekommendationer för huvudbyggnaden

Ett värnande förhållningssätt ska vara utgångspunkten för huvudbyggnaden med tanke på dess höga värden.

Rekommendationer för tillbyggnad

- Med hänsyn till hos säteribygnadens höga värde är det känsligt med tillbyggnader.
- En tillbyggnad kan vara möjlig mot norr, då det där tidigare har varit en flygelbyggnad. Volym, färgsättning och materialval ska underordnas befintlig byggnad och utföras med genomtänkta material och utföranden. Eventuella ingrepp i fasad och stomme behöver mi-

nimeras så långt möjligt och där ingrepp sker behöver detta ske med byggnadsvårdsmässiga metoder och material.

- Konsekvenser av eventuell tillbyggnad kan kompenseras med åtgärder som förstärker/återställer andra delar av byggnadens kulturhistoriska värden. Dessa åtgärder bör tas fram först när/om det finns ett förslag på tillbyggnad.

Rekommendationer för ombyggnad

- Ombyggnad till lägenheter kan vara möjligt att utreda men kräver en detaljerad kulturhistorisk inventering (bland annat rumsspecifikt interiört). Ombyggnad kommer behöva kombineras med krav på byggnadsvårdsmässiga metoder och material.
- Konsekvenser av eventuell ombyggnad kan kompenseras med åtgärder som förstärker/återställer andra delar av byggnadens kulturhistoriska värden. Dessa åtgärder bör tas fram först när/om det finns ett förslag på ombyggnad.

Rekommendationer för stallbyggnaden

Olika möjligheter finns för bibehållande av stallbyggnadens kulturhistoriska värden. Nedan anges rekommendationer som förhoppningsvis kan tydliggöra vad som är möjligt att förändra samtidigt som värdena kan tas tillvara.

Mot bakgrund av att byggnaden bedömts vara särskilt värdefull och att kommunen i tidigare detaljplaner har belagt byggnaden med kulturvårdande planbestämmelser, avråds från rivning av densamma. Några rekommendationer för ett rivningsscenario har därför inte gjorts i detta läge.

Ombyggnadsscenario nedan tillåter vissa ingrepp i befintlig byggnad för att kunna få en ändamålsenlig användning. För att kompensera för dessa konsekvenser rekommenderas förvanskningsförbud för byggnaden, möjligen även kompletterat med rivningsförbud.

Rekommendationer för ombyggnad - exteriör

- Vid eventuell ombyggnad bör byggnadens yttre skal och stomme bevaras. Ytor med bortfallen puts samt sprickbildningar lagas med kalkputs.
- Sekundära tillägg av fasad som tilläggs-

isolering mot gårdssidan och inklädnad av gavelspets mot öster kan avlägsnas. Under gavelspetsens locklistpanel kan ”oxögonen” finnas kvar - om de plockas fram kan värdena stärkas.

- Fönster kan bytas och förstöras men karaktären av sluten stallbyggnad behöver kvarstå, särskilt mot Säterivägen mot norr. Mot gården i söder kan fönsterpartier vara större. Fönster bör vara i trä och målade i mörk/svart kulör.

KÄLLFÖRTECKNING

Kommunala underlag

- Kulturminnesvårdsprogram för Ale kommun, Ale kommun 1986
- Kulturhistorisk bebyggelseinventering, Ale kommun - kultur i arv, Preliminärt urval/Förslag, Västarvet 2007.
- Kulturarvsplan Ale kommun, Ale kommun 2007.
- Kulturhistorisk utredning Södra Nödinge Denofaområdet, Västarvet 2012.
- Gällande detaljplaner, hämtad från karta. ale.se: Plan 244 - Golfbana vid Backa säteri.

Underlag arkeologi

- Arkeologisk förundersökning RAÄ Nödinge 113, 114, 115, 117, 119. Elinor Gustavsson, Västarvet Kulturmiljö, Rapport 2015:9

Internet

- Historiska fotografier från hembygd.se. Sökning Google: Historiska fotografier Backa säteri. <https://www.hembygd.se/shf/plats/304805>
- Backa säteri - 12000 år från jägarfolk till golfare, Marika Hogland 2019. Hämtad via sökning på Google: Backa säteri. <https://>

en.calameo.com/read/005956775acd9ac046c05

GIS och kartor

- Grundkarta: Topografiska kartan, Lantmäteriet Geodatasamverkan.

Lantmäteriet Historiska kartor

- Storskifteskarta Nödinge Stommen år 1757.
- Häradsekonomska kartan 1890.
- Ekonomiska kartan 1932.
- Ekonomiska kartan 1965.

Lagar, förordningar och föreskrifter

- Plan- och bygglag
- Boverket, PBL Kunskapsbanken, Förvanskningsförbudet. <http://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/Allmant-om-PBL/teman/kulturvarden/kulturvarden-i-plan--och-bygglagen/krav-pa-byggnadsverk-och-tomter/forvanskningsforbudet/>
- Boverket, PBL Kunskapsbanken, Varsamhetskravet. <http://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/Allmant-om-PBL/teman/kulturvarden/kulturvarden-i-plan--och-bygglagen/krav-pa-byggnadsverk-och-tomter/varsamhetskravet/>
- Boverket, PBL Kunskapsbanken, Underhåll.

<http://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/Allmant-om-PBL/teman/kulturvarden/kulturvarden-i-plan--och-bygglagen/krav-pa-byggnadsverk-och-tomter/underhall/>

Metoder och rekommendationer

- Riksantikvarieämbetet, Plattform för kulturhistorisk värdering och urval. <http://www.raa.se/kulturarvet/vardering-och-urval/>